

Des de *The London Scene* fins a *Londres*

Eduard Castanyo
Professor i traductor
eduard.castanyo@gmail.com

Resum

The London Scene és una obra breu (77 pàgines en català) que consta de sis articles de Virginia Woolf sobre Londres, escrits per a la revista *Good Housekeeping*. No hi ha el monòleg interior en la mesura que podem trobar-lo en altres obres de Woolf, ni tampoc la complexitat en les oracions. És una obra que encaixa poc amb la imatge que s'associa amb les obres de ficció de l'autora. Woolf no escrivia una guia turística, ni un obra històrica sobre Londres, sinó uns textos sobre els llocs i el seu passat amb una mirada personal; això és més que una descripció costumista i més que una guia turística.

La traducció de *The London Scene* havia de traslladar als lectors l'ambient de l'època d'una ciutat industrial i portuària en evolució, cosmopolita i metròpoli de l'imperi britànic entre les dues guerres mundials. Com havia de sonar *Londres* en català? Com Pla o Carner, Rodoreda o Roig: un estil reposat i àgil, elaborat, sofisticat, un registre enganyadorament planer.

Paraules clau: Virginia Woolf; traducció al català; registre; monòleg interior; Londres; Josep Pla; Josep Carner; Mercè Rodoreda; Montserrat Roig.

Abstract. *From The London Scene to Londres*

The London Scene is a short book (77 pages in its Catalan edition), six articles which Virginia Woolf wrote for *Good Housekeeping*. The stream of consciousness found in other works by Virginia Woolf will not be found here, and neither will the intricacy of text structure. *The London Scene* fits poorly with the idea associated to Virginia Woolf's fiction. Virginia Woolf was not writing a tourist guide, or a historical piece on London but texts with her personal view on the sites and their past. This transcends a realist depiction and a tourist guide.

The translation of *The London Scene* must convey to the reader the atmosphere of a changing industrial port city, cosmopolitan and centre of the British Empire between the two World Wars. How should *The London Scene* sound in Catalan? Like Pla or Carner, Rodoreda or Roig —undisturbed, brisk, elaborate, sophisticated: a deceptively plain register.

Keywords: Virginia Woolf; translation to Catalan; register; stream of consciousness; London; Josep Pla; Josep Carner; Mercè Rodoreda; Montserrat Roig.

M'agrada Virginia Woolf, i la invitació a participar en la jornada sobre l'acollida de Virginia Woolf a Catalunya m'ha ajudat —obligat— a desenterrar textos d'ella que no havia llegit.

M'agrada Virginia Woolf des de la universitat. Abans d'aquell moment, i des del punt de vista literari, només havia sentit a dir que Virginia Woolf era la versió femenina —i una mica més lleugera— d'un dimoni anomenat James Joyce, que escrivia una cosa enrevessada difícilíssima de llegir, i que, a més, era per a dones. O sigui que les perspectives no havien estat gens falagueres. Però vaig començar a llegir Virginia Woolf a la universitat, mig per força mig per recomanacions de companyes de classe de l'època, que ja n'havien llegit traduccions, i vaig acabar caient-hi jo també. De fet, m'agrada malgrat les lectures obligatòries: *To the Lighthouse*, *Mrs Dalloway* i em sembla que també *Kew Gardens*. Deu haver-hi pocs autors que superin la duresa de la lectura obligatòria.

Quan l'any 2008 van oferir-me de traduir-la, vaig llançar-m'hi. Hi ha feines que senzillament no pots rebutjar, perquè la grandesa del nom t'hi obliga. Si no reculls un guant d'aquesta fama, et negues tot un ventall de possibilitats. Potser ningú no hi deu pensar mai, però la frase «com vas poder rebutjar allò?» és una llosa molt pesant. I òbviament vaig dir que sí. El preu era bo, els terminis de lliurament eren bons... I quan les condicions són molt bones de vegades tenim tendència a pensar: «Què m'amaguen?». Però no. M'equivocava.

Em van explicar de què es tractava: una obra breu (només té 77 pàgines en català), de sis articles sobre Londres, escrits per a la revista *Good Housekeeping*. En aparença, doncs, no hi havia d'haver aquells exemples de monòleg interior que situaven Woolf molt endavant en la llista dels dimonis dels alumnes de novel·la anglesa. No devia ser com traduir Henry James o algun altre autor que va molt bé per a la fama, però molt malament per a la butxaca.

Em tornava a equivocar, aquesta vegada a mitges, tot i que és cert que no s'hi troba el monòleg interior en la mesura que podem trobar-lo en altres obres de Woolf (si de cas, aquí hi ha *reflexió interior*), ni tampoc la recursivitat en les oracions ni una gran distància entre punt i punt.

Per a la traducció d'una obra com *The London Scene*, calia que tingués en compte els llocs que descriu (i això requeria resseguir en certa manera la ruta que ens marca), el moment històric que va ser escrita, i també el mitjà en què s'havia de publicar i, per tant, el públic a qui anava adreçat.

He de confessar que entre els llibres de text que conservo de la universitat hi ha dos volums d'un senyor que es diu Quentin Bell, titulats *Virginia Woolf* (era previsible en una tasca com aquesta), traduïts per una senyora que es diu Marta Pessarrodona i editats l'any 1979. Aquesta biografia principalment em va ajudar a situar-me en termes generals.

La traducció de *The London Scene* havia de traslladar als lectors en català l'ambient de l'època d'una ciutat industrial i portuària, que havia sofert canvis d'entorn rural a entorn industrial, però sobretot que era cosmopolita perquè era la metròpoli de l'imperi britànic d'entre les dues guerres mundials. Aquest darrer condicionant, el pes de l'imperi britànic, era per a Virginia Woolf (o Rudyard Kipling, o Conan Doyle abans que ella) el context quotidià i per a ells invisible

en què vivien, l'aire que respiren els seus textos i allò que per als lectors en català representa el toc exòtic (el te de les cinc o les sis és *exòtic*; el berenar, amb te o cafè, és *domèstic*). El llegat històric i social de cadascú de nosaltres és el medi en què ens movem, el que per a nosaltres és quotidià —les faves, les mongetes amb botifarra i all i oli— deuen ser plats exòtics i probablement repulsius per a una ment britànica —botifarra amb sang!, all!—. De la mateixa manera, com deia abans, el te, els autobusos amb imperial, les abadies i els cementiris amb personalitats històriques dintre de Londres, els noms dels carrers i totes aquestes coses les assumim com a normals, comprenem que ens parlen d'un altre país, d'un altre context, i ho acceptem, sempre que l'acumulació de coses desconegudes no ens faci perdre el fil del que ens van narrant.

M'apassiona llegir no entre línies, sinó darrere de les línies: totes aquelles coses que formen el context i que s'entrelluquen en els actes dels personatges; no què fan, sinó quins són els objectes que hi ha en tercer i quart terme, què implica quant a economia domèstica que una senyora disposi «només» de quinze lliures a l'any per a vestir-se. Aquesta mirada d'antropòleg em resulta essencial per a situar l'escena, cada detall és una xinxeta que fixa la fotografia al suro, i aquests són els detalls que m'esforço a traslladar a un context català.

Quant a l'aspecte geogràfic, *The London Scene* ja conté en si mateixa la descripció que ens fa sentir curiositat pels carrers d'aquell Londres, amb autobusos amb imperial i tramvies (els darrers de Barcelona van ser retirats l'any 1971). En anglès, el llibre s'inicia als molls de Londres, continua pel carrer d'Oxford, passa a visitar les cases dels grans homes, d'allà a les abadies i catedrals, a la Cambra dels Comuns, i acaba a casa d'una dama londinenca.

La pretensió de Woolf no era escriure una guia turística, ni un obra històrica sobre Londres, sinó uns textos sobre els llocs i els seu passat amb una mirada personal. Se'ns fa evident que estimava Londres, i que no era un Londres selecte, només el Londres de classe alta. A *The London Scene*, Woolf va fer més que una descripció costumista i més que una guia turística, o potser tan sols descrivia el Londres que l'apassionava, i som nosaltres que hi veiem una descripció dels llocs, dels costums, dels mercats, de la gent, i se'ns acut que podríem seguir-ne la ruta malgrat els bombardejos de la Segona Guerra Mundial i la reconstrucció posterior.

Però a l'hora de considerar *The London Scene* cal tenir en compte un altre factor esmentat abans: el públic a qui anava destinat. La revista *Good housekeeping* tenia un públic femení; ara bé, si pensem en el moment de la publicació de *The London Scene*, resultarà més fàcil establir les diferències amb una revista *femenina* de l'actualitat. Quantes dones llegien *Good housekeeping* l'any 1931? Bé, les que tenien l'interès de fer-ho, evidentment. Però no tothom sabia llegir, i evidentment no totes les dones que en sabien llegien aquesta revista. Així, doncs, Virginia Woolf escrivia per a una dona de classe mitjana-alta, amb inquietuds intel·lectuals o pel cap baix una certa curiositat. Així, doncs, ara Virginia Woolf havia de posar-se la bata de *periodista* per arribar a un públic més ampli i menys exigent que el de les novel·les i assaigs; si les seves novel·les, marcadament feministes per a l'època, eren susceptibles de ser llegides per homes i dones disposats

a tastar el brandi més dens de la seva novel·la o assaig, aquests articles havien de ser llegits per dones i homes que esperaven un vi més lleuger.

En general, l'obra encaixa poc amb la imatge que s'associa amb les obres de ficció de Woolf. Llegint els articles —les descripcions i reflexions—, obtenim una visió molt costumista del seu Londres: des de l'engrut dels molls i el riu fins a l'encís de la safata del te. A *The London Scene* sembla que no hauria d'haver-hi girs ni jocs de paraules impossibles de traduir; ni contextos incomprendibles que ens quedin massa allunyats en el temps o en l'espai. No hauria d'haver-hi aquell monòleg interior que no permet la més lleu de les distraccions. No haurien de ser-hi, perquè tal com vaig anar avançant per l'obra, més endavant en el text i també més *endins*, les coses no van ser tan senzilles. Ja he dit que em vaig equivocar diverses vegades en prejutjar l'obra.

En l'edició anglesa, Virginia Woolf ens fa iniciar la passejada als molls de Londres, i acaba amb el retrat d'una londinenca; la mateixa progressió en la passejada va resultar una progressió en la dificultat de traduir-la al català. A *Portrait of a Londoner*, la darrera escena (primera en *Londres*), no tan sols canvia el tema: canvia el vocabulari, canvia la sintaxi; és una altra persona que escriu, diferent de les narradores anteriors. És la Virginia Woolf de *Jacob's Room* o de molts altres textos.

Enfrontat a Lewis Carroll en *Un conte embolicat*, o a Douglas Adams en la *Guia de l'autoestopista galàctic*, va caldre fer una feina d'adaptació: problemes matemàtics, jocs de paraules i rimes. Però a *Londres* ni el text ho exigeix ni l'autora ho permet. És curiós que els traductors ens veiem encadenats en certa manera pel nom de l'autor. Si és un autor *menor*, com aquests *escriptolets* de ciència-ficció, es té més marge de maniobra; però si té un nom d'aquells que fan posar la gent dreta en senyal de respecte només de pronunciar-lo, el marge de maniobra és molt més petit.

Arribem al registre: com havia de sonar *Londres* en català? Doncs com l'article de qualsevol altre escriptor o escriptora que s'adreça a un públic ampli a través d'un mitjà de divulgació. En descriure paisatges, pobles, persones, ens trobem amb contextos prou semblants: «He passat moltes hores de les nits d'hivern divagant, rodant pels vells carrers [...]. Hi ha gent —se sent passant— que dormen molt bé, profundament; altres que vetllen [...]. El silenci del carrer era tan absolut que per no trencar-lo hauríeu anat de puntetes: en passar se sentia de vegades el soroll que feien les molles del somier, en serpentí, quan l'enllitat es girava.» No és Virginia Woolf: és Josep Pla, i no parlava de Londres, sinó de Cadaqués. Podria haver estat Virginia Woolf? Rotundament sí. Rotundament, *Londres* havia de sonar com Pla o Carner, Rodoreda o Roig: un estil reposat i àgil, elaborat, sofisticat, un registre enganyadorament planer.

Ara bé, no totes sis escenes són tan diguem-ne *físicament* descriptives com «Els molls de Londres» o «La marea d'Oxford Street». En arribar a «Cases de grans homes» o «Aquesta és la cambra dels comuns», en el text apareix un toc més personal, més transcendent. Si descrivint els molls Woolf ens parlava en part de l'Imperi britànic i de la invasió industrial del que havien estat camps de conreu, en aquests altres capítols ens parla d'una cosa més íntima, més sentida. Descrivint la casa de Carlyle, el centre d'atenció no és tan sols la casa, sinó com hi

vivia Carlyle i com viure així va conformar la filosofia i els textos de l'escriptor. De la mateixa manera, les «Abadies de Londres» no parlen tan sols dels edificis, sinó de tot allò que els londinencs hi respiren.

Així, doncs, aquella comparació amb escriptors que exerceixen d'articulistes s'ha de matisar, perquè no estem llegint tan sols una guia de Londres escrita per una persona de renom.

A l'hora de traduir, es pot traslladar al català un riu, un mar, molls, vaixells i fàbriques; es poden traslladar gent i comerços, es pot traslladar gairebé tot. No m'agrada posar notes al peu; l'anotació en cursiva *N. del T.* és una bufetada. Significa «ets tan ruc que t'ho he d'explicar», o «sóc tan ruc que no sé traduir-ho». Però des de la dècada de 1930 fins al nostre segle XXI, decimal, amb l'euro, hi ha molt de tros, i al principi vaig pensar que calia explicar en una nota el sistema monetari de l'època. Finalment vaig decidir-me per complementar les xifres amb el tipus d'unitat, i on l'autora deia *one and eleven three* i *two and six*, vam deixar-ho en «una lliura amb onze xílings i tres penics» i «dues lliures amb sis xílings». Potser això també és un insult a la intel·ligència de molts lectors, però fins ara no havia confessat aquest afegit a ningú; només si comparaven l'original anglès amb la traducció podrien veure la diferència. De la mateixa manera, vaig haver de decidir si volia aclarir altres aspectes o deixar-los al coneixement de cada lector. Em va resultar especialment difícil triar entre «Oxford Street» i «el carrer Oxford». D'acord que alguns noms són molt famosos i tothom els reconeix, i que potser fa mal als ulls veure-ho com a «carrer», perquè sabem que llegim una cosa sobre Londres. Però, i les abadies? Abadia de Westminster o Westminster Abbey? Què faria si es tractés d'una altra autora? Un altre autor? Què passa si el lector es troba a cada dues línies *street* i *square*? Que potser llegint en català ens sonaria normal *calle* i *plaza*? Si llegim *La sombra del viento* trobarem que hi diu «plaça de Catalunya» o «passeig de Gràcia»? Penso que com a lectors no volem edicions crítiques: volem que allò que llegim ens entretingui i no ens faci encallar-nos. Estic convençut que Woolf no escrivia un assaig erudit; *Londres*, per tant, no podia ser un seguit de notes a peu de pàgina. Els lectors saben qui és, Virginia Woolf, i si el títol és *Londres*, evidentment que hi han de sortir termes anglesos. A més, i com que en els textos hi apareixen llocs reals, potser val la pena utilitzar els topònims en anglès per si algú es decideix a localitzar-los.

D'altra banda, malgrat totes les aparences, malgrat l'idioma, malgrat els costums alimentaris, malgrat el carril per on circulen els autobusos i automòbils, els éssers humans tenim moltes coses en comú. No som tan diferents en les nostres relacions personals («Una dama londinenca»), en la manera com mirem el nostre entorn («La marea d'Oxford Street» podria ser «La marea de la Rambla» o «La marea del Mercat de Rams»), en la consideració que tenim pels nostres literats (si no hagués estat per la guerra i l'exili, probablement tindríem més referents que no pas una placa en una façana que recorda Mercè Rodoreda o George Orwell); per tant, per sota d'aquestes capes de vernís que representen penics, xílings, lliures i guinees, o els noms dels carrers, per sota de l'estrat social específic, no som pas tan diferents.

Tinc el convenciment, i és una cosa poc raonada, que la traducció d'algú com Virginia Woolf ha de sonar una mica *rància*: com la sèrie *A dalt i a baix*, amb el regust del fum de carbó, senyors amb levita i senyores amb vestit llarg, que es tracten de *vós*. I aquella atmosfera, aquell context social i cultural en què es movia esdevé una nota exòtica quan ho llegim en català; afortunadament, tot allò que no és traduïble ha estat assimilat gràcies a la difusió dels coneixements. Tots hem après anglès. Per tant, com que d'una banda l'obra té una vessant de guia i, de l'altra, cal suposar que el nivell cultural de l'audiència en català abasta un cert nivell d'anglès, sí que escau deixar-hi anglicismes i mantenir l'«exotisme» d'una altra terra i d'una altra època.

M'esgarrifa el debat de si un home pot traduir fidelment una dona, en part perquè he traduït dones i no voldria que em privessin d'aquest privilegi, i en part perquè també m'encanta posar-me en la veu d'una dona. Qualsevol altra persona hauria fet una traducció diferent de *Londres*, perquè cadascú de nosaltres té el seu mapa mental, els seus diccionaris mentals de traducció i de sinònims. Si fos dona, probablement els meus referents en català serien uns altres, però no crec que hagi llegit més autors que autores en català, ni en anglès ni en castellà. Penso que deu haver-hi més diferències entre traductores i traductors pel fet d'haver nascut i crescut en èpoques i ambients diferents que no pas per ésser home o dona. Si no, les editorials no continuarien encarregant-nos feina, o només ens n'encarregarien d'un tipus. Acceptaré els meus errors com a traductor, independentment de si he traduït un home o una dona. Considero que he estat molt fidel a l'original, fins i tot fregant la literalitat excessiva.

Traduir Virginia Woolf va ser una experiència molt gratificant, menys difícil del que havia esperat abans de conèixer el text, més difícil com més avançava el llibre. Considero que per fer una traducció cal submergir-se en l'obra, respirar-ne l'aire, viure-la. Després, cal tornar al nostre món, mirar des de fora allò que treballàvem des de dins, veure si s'integra en el nostre paisatge —el context social, cultural, lingüístic— i fer que no desentoni, que es pugui llegir i que els lectors puguin passar per alt una sèrie de coses que no els són habituals. Ho fem en llegir qualsevol autor? Ho fem en mirar *A dalt i a baix*, *Retorn a Brideshead* o *Carros de foc*? Hem de poder fer-ho en llegir Virginia Woolf. I, evidentment, Virginia Woolf no pot parlar com parla Eduard Castanyo.

Quant a la recepció de l'obra, l'editora n'està prou contenta, però si s'hagués de valorar pel nombre de ressenyes en mitjans de comunicació o comentaris en blocs (Twitter i Facebook encara no campaven, en aquell moment), diríem que l'acollida va ser més aviat pobra, la qual cosa és una llàstima perquè *Londres* és una excel·lent introducció a Virginia Woolf. El millor compliment que m'han fet a una traducció (i lamento dir que no era sobre *Londres*) és «que bé que escriu aquest autor». Sobre *Londres* van escriure: «hi he descobert una prosa rica i àgil» i «he quedat amb més ganes de Virginia Woolf». És un compliment molt dolç per a una traducció.